

5.1. Dialektologia a etnografia i folklorystyka

Autor: Halina Karaś

Jak wiadomo, wymienione trzy dyscypliny, tj. dialektologia, etnografia i folklorystyka, wyłoniły się na gruncie polskim z ludoznawstwa, czyli z dziewiętnastowiecznych badań nad kulturą ludową. Etnografia (grec. *ethnos* "lud, naród, warstwa społeczna" + grec. *graphein* "pisać") to dziś nauka z pogranicza dyscyplin naukowych przyrodniczych i społecznych, zajmująca się badaniem społeczności niecywilizowanych, odrębności kulturowych różnych społeczeństw historycznych (plemiennych, etnicznych, zawodowych), kultury ludowej oraz procesów zanikania kultury tradycyjnej i tworzenia się nowej kultury na podłożu narodowym i zawodowym. Jako prekursorów polskiej etnografii należy wymienić: Wincentego Pola, który na ten temat rozpoczął wykłady w 1852 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim; Oskara Kolberga, Jana Karłowicza i Ludwika Krzywickiego. W 1910 roku powstała pierwsza w Polsce katedra etnografii na Uniwersytecie Lwowskim, którą objął Stanisław Ciszewski, a następnie Jan Czekanowski. Z tym okresem wiąże się także działalność naukowa Jana Bystronia, Stefana Czarnowskiego i innych. W ostatnim półwieczu zakres badań etnograficznych rozszerzył się i zróżnicował: badania nad ginącymi tradycyjnymi formami kultury ludowej, współczesnymi przeobrażeniami kultury wsi i kultury robotniczej (m.in. Józef Burszta, J. Gajek, M. Kutrzeba-Pojnarowa), metodologii badań kultury chłopskiej (K. Dobrowolski), plastyce, muzyce i literaturze ludowej (m.in. Reinold Reinfus, T. Seweryn; A. Chybiński, M. Sobieski; Julian Krzyżanowski, Czesław Hernas). Termin etnografia w XIX i XX w. był stosowany wymiennie z terminem etnologia (grec. *ethnos* "lud, naród, warstwa społeczna" + grec. *logos* "słowo, nauka"), który może się różnić od niego zakresem znaczeniowym i określać naukę zajmującą się studiami porównawczymi i teoretycznymi nad kulturami różnych ludów. W tym drugim ujęciu etnografia stanowi naukę pomocniczą wobec etnologii, przygotowującą dane do studiów porównawczych. Mimo dość dawnego wyodrębnienia się obu dyscyplin – dialektologii i etnografii do dziś podkreśla się przydatność danych etnograficznych w dialektologii, a informacji dialektologicznych w etnografii [Handke 1986, 42-43; Zaręba 1955, 53]. Rozgraniczenie ich – z jednej strony korzystne ze względu na możliwość postawienia własnych celów naukowych i wykształcenia własnych metod badawczych, z drugiej okazało się negatywne, gdyż pociągnęło za sobą ich odseparowanie, szkodliwe w skutkach dla obu [Zaręba 1953, 52-53]. Jak podkreśla Alfred Zaręba, dialektolog "styka się stale w swej pracy z kulturą ludową, która się w języku odzwierciedla. Dlatego też powinien znać podstawowe realia, aby w gromadzeniu materiałów językowych nie pobył. (...) To, na co człowiek urodzony i wychowany w mieście przyzwyczał się patrzeć, nie wchodząc w szczegóły, jako na całość (wyróżniając tylko kilka banalnych części, w domu dach, komin, ściany, okna, drzwi, w wozie np. koła, dyszel) składa się z wielu części, z których każda ma swoją funkcję i swoją nazwę. Dotarcie do tej nazwy, wyrazu gwarowego, i dokładne określenie jego znaczenia jest możliwe tylko przy znajomości rzeczy, realiów" [1955, 53]. Szczególnie wiedza etnograficzna, o desygnatach jest potrzebna w badaniach nad nazwami z zakresu zawodów specjalnych, czyli nad terminologią gwarową z zakresu hodowli, pasterstwa, rybołówstwa, garncarstwa, tkactwa itp. Należy jednak zdawać sobie sprawę z tego, że dialektologa i etnografa interesują nieco inne aspekty związane z opisem przedmiotów, zjawisk kultury ludowej. Przedmiotem omówienia dialektologicznego są wyrazy – nazwy poszczególnych przedmiotów czy zjawisk, nawet takie, które różnią się tylko morfologicznie, natomiast opis etnograficzny skupia się na przeznaczeniu przedmiotu, jego budowie, materiału itp. [Kaś 2003, 242]. Dlatego też dla dialektologa interesujące są synonimy, tj. wyrazy nazywające to samo, ale zróżnicowane np. morfologicznie (por.), podczas gdy dla etnografa różnice nazewnicze nie są istotne [jw.]. Może to prowadzić do pomijania przez etnografów niektórych gwarowych nazw synonimicznych. Podobnie jak i etnografia, początki folklorystyki, czyli dyscypliny naukowej, która zajmuje się folklorem, sięgają XIX wieku (1802-1803: W. Scott, *Minstrels of Scottish Border* – jedna z pierwszych prac). W Polsce, w początkowej fazie, folklorystyka rozwijała się w nurcie badań ludoznawczych, z których wyłoniła się następnie, tak jak etnografia i dialektologia jako odrębna dyscyplina. Za pierwszych reprezentantów folklorystyki uznaje się m.in. Adama Czarnockiego, Kazimierza Władysława Wójcickiego, Seweryna Goszczyńskiego, Oskara Kolberga, Samuela Adalberga, Jana Karłowicza, Jana Bystronia.

Literatura: Falińska Barbara, Kowalska Anna, 2007, Ile etnografii w atlasie leksykalnym, [w:] Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii, pod red. J. Sierociuka, Poznań, s. 203-212. Handke Kwiryna, 1986, Dialektologia i inne nauki, "Acta Universitatis Lodzianae. Folia Linguistica" 12, s. 37-46. Handke Kwiryna, 1987, O współpracy dialektologów z etnografami w Polsce, "Acta Baltico-Slavica" XVIII, s. 31-43. Kaś Józef, 2003, Etnografia w słowniku gwarowym, [w:] Gwary dziś 2. Regionalne słowniki i atlasy gwarowe, pod red. J. Sierociuka, Poznań, s.241-248. Zaręba Alfred, O potrzebie studiów pomocniczych dla dialektologii, "Język Polski" XXXV, s. 51-59.